

Dragan Damjanović
(Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet, Zagreb)

JAVNI SPOMENICI, RADOVI ZAGREBAČKIH ARHITEKATA, U KUPINOVU, NOVOM SLANKAMENU I VEZIRCU KOD PETROVARADINA

UDK 7.035(497.5 Srijem)"18/19"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30. 3. 2010.

Članak govori o podizanju triju historicističkih spomenika u Srijemu: prestolonasljedniku Rudolfu kod Kupinova (1889.), bitci kod Slankamena u istoimenom mjestu (1892.), te bitci kod Petrovaradina na Vezircu (1902.)

Ključne riječi: Martin Pilar, Hektor pl. Eckhel, Hermann Bollé, historizam, spomenik.

Uvod

Druga polovina 19. stoljeća vrijeme je podizanja brojnih javnih spomenika po cijeloj Europi budući da se sa širenjem nacionalnih ideologija intenzivira potreba za komemoriranjem važnih osoba i događaja iz prošlosti. Sličan je proces obilježio i Hrvatsku. Javnih spomenika velikih dimenzija u hrvatskom historicizmu bilo je doduše relativno malo ponajprije zbog nedostatka sredstava koji su se tu svrhu mogli izdvojiti. Sve do Prvog svjetskog rata gotovo da se ne može naći reprezentativniji i veći spomenik od zagrebačkog Jelačićevoga bečkog skulptora Antona Dominika Fernkorna, koji stoji kronološki (podignut je 1864.-1866.) na samom početku spomeničke historicističke plastike u nas.¹

Javni spomenici historicizma mogu se podijeliti u tri glavne skupine – spomenike kojima dominira skulptura (najčešće jedna, katkada skulpturalna skupina), zatim skulpturalno-arhitektonske te arhitektonske.

Prva skupina spomenika, u kojima dominira skulptura, također uvijek u 19. st. uključuje u sebe neku vrstu arhitekture u vidu postamenta, no skulptura (bista, statua, konjanička skulptura, itd.) veličinom i postavom domini-

¹ O Jelačićevom spomeniku više u: Vladimir Maleković, Mirjana Sakač, *Anton Dominik Fernkorn - spomenik banu Josipu Jelačiću*, Muzej za umjetnost i obrt, Gliptoteka JAZU, Zagreb, 1990.; Grgo Gamulin, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Naprijed, Zagreb, 1999., 11-15.

ra, dok je postament relativno jednostavan (redovito s natpisom koji objašnjava osobu ili događaj koji se komemorira). Od reprezentativnijih hrvatskih primjera ovom tipu (koji se najčešće koristio pri podizanju spomen-obilježja) pripadaju spomenici Luki Ibrišimoviću u Požegi (1893.), poprsja velikana iz hrvatske povijesti na Zrinjercu u Zagrebu, spomenik Sakuntali u Osijeku (1892.), i brojni drugi. Većina spomenika čiji je autor Ivan Rendić, svakako najangažiraniji hrvatski skulptor na polju izrade javne plastike, pripada ovoj skupini (spomenici Andriji Kačiću Miošiću u Makarskoj, 1887-89. i Zagrebu, 1889-91., Petru Preradoviću, u Zagrebu, 1893-94., Ivanu Gunduliću u Dubrovniku, 1893., i brojni drugi).²

Druga skupina spomenika, arhitektonsko – skulpturalna, dosta je rijetka u nas, no na području srednje Europe (pa i šire) često se javljala – skulpture su se obično postavljale u visoke baldahine ili u niše bogato ukrašenih stupova/pilova (spomenik Karla Friedricha Schinkela pobjedi nad Napoleonom kod Kreuzberga) ili su imale raskošnu arhitektonsku pozadinu (npr. spomenik kraljici i carici Elizabeti u Stadtparku u Beču). U nas bi ovome tipu donekle pripadao spomenik Franji Josipu I. u Donjem Miholjcu, Roberta Frangeša Mihanovića (1905.).

Treća skupina spomenika isključivo je arhitektonskog karaktera. Uglavnom se radi o raznim stupovima, stubovima, križevima, obeliscima i slično. Upravo ovaj, najarhitektonskiji tip, najzanimljiviji nam je u ovom tekstu budući da mu pripadaju sva tri javna spomenika koje su projektirali i izveli zagrebački arhitekti u istočnom dijelu Srijema u Kupinovu, Novom Slankamenu i Vezircu kod Petrovaradina. Spomenici predstavljaju zanimljiva ostvarenja kasnog historicizma. Od tri spomenika dva su očuvana do danas (slankamenski i petrovaradinski) te pripadaju među rijetke sačuvane javne spomenike toga razdoblja i u hrvatskoj i u srpskoj arhitekturi. Dva su spomenika djela hrvatskih učenika bečkog arhitekta Friedricha Schmidta – spomenik u Kupinovu Martina Pilara i spomenik na Vezircu Hermana Bolléa, dok je treći, najreprezentativniji, u Novom Slankamenu iznad Dunava, djelo Hektora Eckhela, profesora na zagrebačkoj Obrtnoj školi i dugogodišnjeg Bolléovog suradnika, pa u osnovi potječe iz istoga konteksta.

Spomenik prestolonasljedniku Rudolfu Habsburgu na Obedskoj Bari u Kupinovu nedaleko Zemuna, 1889.

Kronološki najranije realizirani od spomenuta tri spomenika podignut je kod Kupinova nedaleko Zemuna u spomen na Rudolfa, jedinoga sina Franje Josipa I. i Elizabete Habsburg. U jednoj od najpoznatijih afera 19. stoljeća, u

² O Ivanu Rendiću i njegovim spomenicima više u: Duško Kečkemet, *Ivan Rendić, život i djelo*, Skupština općina Brač, Savjet za prosvjetu i kulturu, Supetar, 1969.; Grgo Gamulin, *Hrvatsko kiparstvo XIX. i XX. stoljeća*, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj, Naprijed, Zagreb, 1999., 57-77.

lovačkom dvorcu Meyerling kod Badena nedaleko Beča Rudolf je 30. siječnja 1889. ubio najprije svoju ljubavnicu Mary Vetsera, a potom sebe. Prema prvotnoj službenoj verziji događaja tvrdilo se da je preminuo od srčanog udara, budući da se samoubojstvo smatralo nečasnom smrću,³ no stvarna se verzija vrlo brzo proširila javnošću. Bez obzira na način smrti cijela je Monarhija, bar službeno, tugovala za Rudolfom, budući da se ipak radilo o nasljedniku habsburškog prijestolja.

Tragična Rudolfova smrt navela je Petrovaradinsku imovnu općinu već krajem travnja iste godine da zatraži od vladara, posredovanjem Predsjedništva hrvatske Zemaljske vlade dopuštenje za podizanjem spomenika njemu u čast. Prestolonasljednik, strastveni lovac, je naime još od svibnja 1885. lovio u Obedskoj bari, močvarnom lovnom području uz rijeku Savu, nedaleko Kupinova,⁴ koje su u tom vremenu često znale posjećivati okrunjene glave, visoko plemstvo i drugi ugledni gosti, a koje je bilo, kao i preostale šumske površine na područjima nekadašnje Vojne krajine u Srijemu pod upravom Petrovaradinske imovne općine. Spomenik se imao podići na rasršću putova Kupinovo – Ašanja i Kupinovo – Obrež. Troškovi njegova podizanja procijenjeni su na oko 2000 forinti, a izrada projekta kako za spomenik, tako i za lovačku lugarsku kuću koja je trebala biti podignuta nedaleko spomenika, povjereni su zagrebačkom arhitektu Martinu Pilaru (Slavonski Brod, 1861. – Zagreb, 1942.).⁵ Školovan na Visokoj tehničkoj školi i Akademiji u Beču, Pilar se nakon povratka u Hrvatsku sredinom 80-ih godina 19. stoljeća pretvorio u jednog od najuglednijih domaćih arhitekata. Još za školovanja u prijestolnici Monarhije Pilar je, s prijateljem sa studija Jankom Holjcem, posjetio Srijem izrađujući arhitektonske snimke tradicijske graditeljske baštine koje će publicirati najprije u bečkom časopisu Wiener Bauhütte,⁶ a potom u zasebnom izdanju na hrvatskom i njemačkom jeziku *Hrvatski građevni oblici*. Osim rada na istraživanju narodnog graditeljstva Pilar je 80-ih u Srijemu i Slavoniji projektirao i niz sakralnih građevina (radio je tako neprihvaćeni projekt za župnu crkvu u Erdeviku,⁷ a gotovo u isto vrijeme po njegovim je projektima građena neorenesansna župna crkva u Pod-

³ Elisabeth Vavra, „Die kaiserliche Familie“, u: *Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs*, 2. Teil, 1880 – 1916., Glanz und Elend (Schloss Grafenegg, 1987.), 206-208.

⁴ HDA, Fond br. 78., PZV, Kut. br. 340, dosje VI-4136 ex 1888., PRZV br. 1817., - 1889., Dopis PZV-a Kabinetskom uredu Franje Josipa I, br. 1817., Zagreb, 9. 10. 1889.; O lovu prestolonasljednika Rudolfa u Obedskoj bari opširno je izvještavao onodobni tisak: *** „Kronprinz Rudolf“, *Agramer Zeitung*, 122 (30. 5. 1885.), 3; *** „Kronprinz Rudolf in Slavonien“, *Agramer Zeitung*, 123 (1. 6. 1885.), 2; *** „Die „Obedska bara““, *Agramer Zeitung*, 124 (2. 6. 1885.), 3.

⁵ HDA, Fond br. 78., PZV, Kut. br. 340, dosje VI-4136 ex 1888., PRZV br. 2567-1890., Zapisnik izvršnog odbora za podizanje spomenika, Kupinovo, lug Kadionica, 4. 6. 1890.

⁶ Dragan Damjanović, „Radovi hrvatskih arhitekata u časopisu Wiener Bauhütte“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30 (Zagreb, 2006.), 234-235.

⁷ Ivan Krašnjak, „Herman Bollé u Srijemu“, *Osječki zbornik* 27 (Osijek, 2004.), 185.

vinju kod Slavenskog Broda),⁸ te se vjerojatno pri svojim putovanjima vezanim za ove projekte i povezao s upravom Petrovaradinske imovne općine koja ga je potom odlučila angažirati na izgradnji „spomen kompleksa“ kod Kupinova.

Za izradu projekta Pilar je dobio za ono vrijeme dobar honorar od 250 forinti.⁹ Kako je spomenik vrlo malen, za pretpostaviti je kako se radilo o honoraru ne samo za projekt spomenika već i lugarske kuće.

Lugarsku kuću u početku se mislilo podići od drva, no kako se pokazalo da bi takva građevina bila preskupa na kraju je ipak odlučeno da se podigne od opeke.¹⁰

Za sam spomenik Pilar je predložio tri stilske varijante: neogotičku (u obliku baldahina), te dvije, uvjetno govoreći neorenesansne inačice, jednu sa spomenikom u obliku obeliska i drugu u obliku stupa.¹¹ Petrovaradinska se imovna općina odlučila za posljednju spomenutu.

Arhitektonsko rješenje izvedenog spomenika vrlo je jednostavno te stoga začuđuju relativno visoki troškovi njegove izrade. Doduše spomenuti iznos od 2000 forinti, koliko se procjenjivalo da će spomenik stajati, možda se odnosio na realizaciju prvotnoga Pilarovog projekta koji je bio nešto raskošniji od izvedbenog rješenja, budući da je arhitekt, upravo s ciljem smanjivanja troškova, morao pristupiti njegovu pojednostavljanju.¹²

Izvedeni spomenik ima, kako je djelom već i spomenuto, oblik stuba završenog jednostavnim piramidalnim krovčićem. Pravokutnog je tlocrta. Baza mu je nešto šira od gornjega dijela i raščlanjena je bunjatom. Neorenesansni jednostavni plitki pilastri raščlanjivali su uglove svih četiriju strana središnjeg dijela spomenika i uokvirivali ploče na kojima su stajali komemorativni natpisi.

U odnosu prema prvotnoj verziji projekta Pilar je odustao od zaobljenog krovčića na spomeniku te je mjesto njega podigao spomenuti piramidalni, četveroslivni krov. Rješenje koje je primijenio dosta nalikuje na meteorološki stup na Zrinjercu u Zagrebu, podignut 1884. prema projektima Hermana

⁸ Dragan Damjanović, „Sakralna arhitektura Đakovačke i srijemske biskupije u vrijeme biskupa Josipa Jurja Strossmayera“ (4), *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije* 6/ CXXXIII (Đakovo, 2005.), 539-540.

⁹ HDA, Fond br. 78., PZV, Kut. br. 340, dosje VI-4136 ex 1888., PRZV br. 2567-1890., Zapisnik izvršnog odbora, Kupinovo, lug Kadionica, 4. 6. 1890.

¹⁰ HDA, Fond br. 78., PZV, Kut. br. 340, dosje VI-4136 ex 1888., PRZV br. 2567-1890., Zapisnik redovite sjednice Gospodarstvenog ureda Petrovaradinske imovne općine, Mitrovica, 23. 6. 1890.

¹¹ Projekti se čuvaju u Nadbiskupskom arhivu u Zagrebu, NAZ, Zbirka građevnih nacrtata, sign. II – 47.

¹² HDA, Fond br. 78., PZV, Kut. br. 340, dosje VI-4136 ex 1888., PRZV br. 2567-1890., Zapisnik izvršnog odbora, Kupinovo, lug Kadionica, 4. 6. 1890.

Bolléa,¹³ što ne treba čuditi budući da je Pilar u to vrijeme često surađivao s Bolléom na njegovim projektima, a osim toga, kao Zagrepčanin, morao je dobro poznavati objekte na Zrinjevcu. Sudeći prema natpisu koji je prema projektu stajao na spomeniku („Zur Pietätvollen Erinnerung an seine kais. u. königliche Hoheit den Kronprinzen Erzherzog Rudolf die Peterwardeiner Vermögensgemeinde 1890.“)¹⁴ njegovo je podizanje završeno tijekom 1890. godine, no o samoj svečanosti posvete nisu se mogli pronaći podaci.

Spomenik kod Kupinova publiciran je u vidu ilustracije slikara Celestina Medovića u svesku koji se odnosio na Hrvatsku unutar monumentalne edicije „*Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*“.¹⁵ Iako nije spadao ni u najveće ni u najreprezentativnije spomenike koji su u 19. stoljeću do trenutka publiciranja te monografije bili podignuti u nas razlozi njegova pojavljivanja potpuno su jasni – pokretanje te edicije moglo se, naime, ponajprije zahvaliti upravo prestolonasljedniku Rudolfu, pa je spomenik podignut njemu u čast bio više nego pogodan kao ilustracija.

Činjenica da je spomenik podignut ne u čast bitke s Turcima već suvremenog događaja te za člana dinastije koja će uskoro izgubiti vlast na području jugoistočne Europe dovela je do njegovoga rušenja 1942. godine. Lokalno stanovništvo porušilo ga je u znak revolta prema njemačkim okupacijskim i endehazijskim vlastima. Ostaci spomenika su, međutim, sačuvani (tri komada veličine 30x30x30 centimetara, s pločama i postoljem na kojima se još razaznaje dio natpisa) i danas se nalaze u dvorištu šumarije u Kupinovu.¹⁶

Spomenik u čast pobjede habsburške vojske nad Turcima kod Novog Slankamena, 1892.

Pobjeda austrijske nad osmanskom vojskom kod Novog Slankamena 19. kolovoza 1691. jedan je od najznačajnijih prekretničkih događaja u Velikom turskom ratu. Austrijanci, pod zapovjedništvom Ludwiga Badenskog, čija je vojska brojala 55.000 ljudi i 90 topova sukobili su se s osmanskom vojskom na čelu s Fazilom Mustafom Köprülujem. Bitka se dogodila kod Slankamena osmanska da su se u mjesto povukle austrijske snage na putu za Zemun, kada su doznale da je turska vojska koja je branila ovaj grad višestruko jača. Osmanlije su ih opkolili 17. kolovoza. Bitka je započela dva dana kasnije napadom Austrijanaca koji su isprva pretrpjeli velike gubitke. Pobjeda im je

¹³ Snješka Knežević, *Zagrebačka zelena potkova*, Školska knjiga, FS, (Zagreb, 1996.), 405, 424.

¹⁴ Projekt se čuva u: NAZ, Zbirka građevnih nacrti, sign. II – 47.

¹⁵ *Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Kroatien u Slavonien* (Siebenter Band der Länder der St.-Stephans Krone), (Beč, 1902.), 585.

¹⁶ Za podatke se zahvaljujem gdji. Ivani Grujičić nadležnoj za zaštitu životne sredine iz Vojvodinašuma, poduzeću koje upravlja Specijalnim rezervatom prirode „Obedska bara“.

na kraju ipak pripala zahvaljujući taktičkom potezu Ludwiga Badenskog koji je austrijsku konjicu usmjerio prema turskom lijevom krilu, a zatim je s preostalom vojskom prešao u protunapad. Turci su u bici izgubili zapovjednika Mustafu Köprülüja, 18 paša, 100 viših zapovjednika i 20.000 ljudi te cjelokupnu artiljeriju, dok su Austrijanci imali znatno manje žrtava, 7.300 poginulih i ranjenih.¹⁷ Slankamenačkom bitkom učvršćena je tako novouspostavljena habsburška vlast nad najvećim dijelom Ugarske i Slavonije.

U razdoblju kada su javni spomenici nicali posvuda razumljivo je da se i ovaj značajni događaj povijesti ratova s Osmanlijama nastojao na dostojan način komemorirati. Na dvjestotu obljetnicu bitke, u kolovozu 1891., tadašnji badenski vojvoda Wilhelm Badenski, potomak zapovjednika austrijskih snaga u bici, postavio je temelj spomenika,¹⁸ koji se imao podići na mjestu samog bojnog polja, nedaleko Novog Slankamena na padini iznad Dunava. Budući da se nastojalo da spomenik bude što reprezentativniji, bila su potrebna velika sredstva, te se odmah pristupilo njihovom sakupljanju. Na čelu odbora za podizanje spomenika nalazio se pukovnik Otto pl. Gerstner, a ključnu su ulogu u skupljanju sredstava po Srijemu odigrali Kotarski predstojnik iz Stare Pazove Johann Scheibel te satnik Sava Mirković,¹⁹ koji su uspjeli prikupiti znatnih 2.200 forinti.²⁰ Budući da se radilo o spomeniku velike pobjede Habsburgovaca na Osmanlijama novac je dosta brzo namaknut, a pomoć su dodijelili i pojedini članovi vladajuće dinastije: nadvojvode Albrecht (kao glavni nadzornik k. und k. vojske) i Wilhelm (kao glavni nadzornik topništva) dali su svaki po stotinu forinti, a projekt je potpomogao i nadvojvoda Franz von Oesterreich-Este.²¹ Najveći prinos dodijelio je spomenuti badenski vojvoda Wilhelm – 1000 maraka što je i razumljivo, budući da se, kako je i spomenuto, upravo pobjeda njegovoga pretka komemorirala ovim spomen-obilježjem.²²

U samo godinu dana spomenik je podignut te je svečanost njegove posvete organizirana dan uoči obilježavanja 201. godišnjice bitke – 18. kolovoza 1892. Svečanost je naime spojena sa slavljenjem rođendana vladara, Franje Josipa I.²³ Skupilo se oko 15.000 ljudi iz svih dijelova Srijema, Bačke, Banata, te Srbije. Posvetu je vodio bojni zapovjednik Antun barun Bechtol-

¹⁷ Dimitrije Trifunović, „Slankamen. Boj kod Slankamena“, *Enciklopedija Jugoslavije*, 7 (Zagreb, 1968.), 219-220.

¹⁸ *** „Slava u Novom Slankamenu“, *Narodne novine*, 190 (22. 8. 1892.), 3.

¹⁹ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 378., svezak 5 – 2, br. 3751/1892., K. K. 13. Corps-Commando C. K. Ministarstvu rata, br. 729., Zagreb, 10. 9. 1892.

²⁰ *** „Das Sieges-Denkmal von Slankamen“, *Agramer Zeitung*, 185 (13. 8. 1892.), 4.

²¹ *** „Spomenik na bojnopolju kod Slankamena“, *Narodne novine*, 283 (10. 12. 1891.), 4; *** „Das Sieges-Denkmal von Slankamen“, *Agramer Zeitung*, 185 (13. 8. 1892.), 4.

²² *** „Na uspomenu bitke kod Slankamena“, *Narodne novine*, 172 (29. 7. 1892.), 3.

²³ *** „Odkriće spomenika u Slankamenu“, *Narodne novine*, 183 (11. 8. 1892.), 3.

sheim sa srijemskim velikim županom Ervinom pl. Csehom, pukovnikom generalštaba Karlom Levelingom, te predsjednikom građevnog odbora Ottom pl. Gerstnerom.²⁴ Svečanost je trajala od 7 ujutro do popodnevnih sati. Završila je svečanim banketom za 45 najuglednijih osoba koje su prisustvovala posveti u jednom posebnom šatoru, dok je bilo podignuto još 30 šatora za ostatak puka. Sve je prošlo bez ikakvih problema, samo je izaslanstvo koje je dolazilo iz Beograda bilo nezadovoljno što ih nije dočekao odbor te što bivši srpski ministar Milan Kujundžić nije bio pozvan na službeni objed.²⁵ Spomenik su posvetili i katolički i pravoslavni svećenik, a tekstovi na njemu također su dijelom napisani ćirilicom, a dijelom latinicom, što se nesumnjivo može zahvaliti činjenici da su u bici na austrijskoj strani sudjelovale i srpske snage pod vodstvom Jovana Monasterlije.²⁶

Posveti spomenika, usprkos njegovoj veličini i značaju, nije prisustvovala nitko iz samog vrha tadašnje hrvatske vlasti, ni Khuen, ni Kršnjavi ni bilo koji drugi predstojnik kojega odjela Zemaljske vlade, koji su bili redoviti gosti na drugim sličnim događajima. Činjenica da se skupina Mađara pod Imrom Thökölyjem borila na strani Turaka u slankamenskoj bici²⁷ vjerojatno je ponajprije tomu pridonijela. Tadašnja hrvatska vlast bila je usko vezana uz Budimpeštu, pa bi prisustvovanje posveti jednog spomenika koji doduše govori o vjernosti dinastiji, no istodobno i o pobjedi nad dijelom Mađara koji su u tom trenutku bili na strani austrijskih neprijatelja, moglo postati potencijalni izvor nesporazuma.

Projektant spomenika na Novom Slankamenu zagrebački je arhitekt i dugogodišnji profesor na graditeljskom odjelu zagrebačke Obrtne škole Hektor pl. Eckhel. Izvori nažalost ne detaljiziraju na čiju je inicijativu upravo njemu povjeren posao, samo kratko navode da mu je u veljači 1892. prepuštena izrada projekata.²⁸ Budući da on do toga vremena nije imao prevelik opus za pretpostaviti je da su drugi arhitekti koje je u to vrijeme Zemaljska vlada, te ostala tijela uprave u Hrvatskoj (a misli se ponajprije na Hermana Bolléa) bili previše zaposleni na raznim drugim gradnjama po Hrvatskoj.

Hektor Eckhel (1855. – 1924.) je Tršćanin rođenjem. Ugarsko državljanstvo, s prebivalištem u Zagrebu, dobio je tek 1890.²⁹ Radeći na Obrtnoj

²⁴ Najopširniji opisi spomenika mogu se naći u: *** „Slava u Novom Slankamenu“, *Narodne novine*, 190 (22. 8. 1892.), 3.; *** „Enthüllung des Sieges-Denkmal in Slankamen“, *Agramer Zeitung*, 189 (19. 8. 1892.), 5.; *** „Boj kod Slankamena“, *Dom i sviet*, 19 (29. 9. 1892.), 300 – 302.

²⁵ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 620., svezak 6 – 14, 1902., br. 3246-1902., Kotarska oblast u Staroj Pazovi, PZV-u, br. 30., Stara Pazova, 19. 8. 1892.

²⁶ Trifunović, „Slankamen“, 219-220.

²⁷ Isto.

²⁸ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 378., svezak 5 – 2, br. 3751/1892., PZV, br. 260., Zagreb, 22. 1. 1893., izlaganje bana Khuena Hedervaryja.

²⁹ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 378., svezak 5 – 2, br. 3751/1892., ZVBiN PZVU, br. 16700, Zagreb, 24. 12. 1892.

školi paralelno je u to vrijeme surađivao s Hermanom Bolléom na brojnim njegovim projektima. Čini se kako je upravo uspješno realizirani projekt slankamenskog spomenika pridonio njegovoj afirmaciji kao samostalnog graditelja. Naime, za spomenik je dobio 1893. godine dva vrlo visoka odlikovanja – viteški križ 1. razreda badenskoga reda zährinškoga lava (koji je dodijeljen i spomenutom kotarskom predstojniku u Staroj Pazovi Johannu Scheibelu) koji mu je dodijelio Wilhelm Badenski,³⁰ te zlatni križ za zasluge s krunom, od cara i kralja Franje Josipa I.³¹ Nakon Slankamena bit će mu tako povjeren cijeli niz novih samostalnih projekata. Opus mu je još uvelike neistražen. Od poznatih njegovih radova valja istaći opremanje župnih crkvi u Novom Čiču (1902.), Svetom Petru Čvrstecu (1905.) i Odri (1909.), zatim kapele Trpećeg Isusa u Novom Čiču (1905.) i svetih Fabijana i Sebastijana u Kučama (1909. – 1911.).³² Projektirao je zatim objekte unutar kompleksa kaznionica u Lepoglavi i Srijemskoj Mitrovici,³³ a najvažnije mu djelo predstavlja crkva svetih Ćirila i Metoda u Karlovcu (srušena nakon Drugog svjetskog rata).³⁴

Oblikovno rješenje spomenika kod Novog Slankamena onodobni tisak uglavnom opisuje kao tip otvorene kapelice unutar koje je smješten sarkofag.³⁵ Kapelicu čine četiri pilona na kojima počiva postolje na kojemu je pak postavljen obelisk. Zanimljivo je istaknuti kako je onodobno novinstvo u osnovi s pravom zaključilo kako podsjeća oblikom na Eiffelov toranj u Parizu.³⁶ Iako se ne može isključiti mogućnost da je spoj baldahina u donjem dijelu i obeliska u gornjem Eckhel derivirao iz Eiffelovog tornja (koji je bio podignut tek par godina ranije, za svjetsku izložbu održanu u povodu stote obljetnice francuske revolucije, 1789-1889.), svojim dominantnim vertikalnim naglaskom – obeliskom, spomenik predstavlja, međutim, uobičajeno ostvarenje spomeničke arhitekture kasnog historicizma. Brojni spomenici koji

³⁰ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 378., svezak 5 – 2, br. 3751/1892., Hrvatski ministar u Budimpešti banu, br. 1196, Budimpešta, 22. 9. 1893.

³¹ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 378., svezak 5 – 2, br. 3751/1892., PZV Narodnim novinama, br. 968, Zagreb, 21. 3. 1893.

³² Jasmina Jergovski, „Sakralna baština župe sv. Ivana Krstitelja u Novom Čiču“, *Croatica Christiana Periodica*, 59 (Zagreb, 2007.), 105-142; Sanja Cvetnić, „Župa Pohoda Blažene Djevice Marije Vukovina: Likovna i graditeljska baština župe Pohoda Blažene Djevice Marije u Vukovini“, u: *Župa Pohoda Blažene Djevice Marije Vukovina*, (Vukovina, 2005.), 117.

³³ Olga Maruševski, „Eckhel, Hektor (von Eckhel, Hector Wilhelm Friedrich Maria)“, *Hrvatski biografski leksikon*, 4, Leksikografski zavod Miroslav Krleža (Zagreb, 1998.), 9.

³⁴ Više o ovoj crkvi u: Marinko Pleskina, *Crkva svetih Ćirila i Metoda u Karlovcu arhitekta Hektora Eckhela*, diplomski rad, Odsjek za povijest umjetnosti, Filozofski fakultet (Zagreb, 2009.)

³⁵ S. „Ratni spomenik kod Slankamena“, *Narodne novine*, 174 (1. 8. 1892.), 2.; *** „Das Sieges-Denkmal von Slankamen“, *Agramer Zeitung*, 185 (13. 8. 1892.), 4.

³⁶ *** „Das Sieges-Denkmal von Slankamen“, *Agramer Zeitung*, 185 (13. 8. 1892.), 5.; „die in ihrer Pfeilerconstruction an den Untertheil des Eiffelthurmes erinnert und in deren Innerm ein Sarkophag zu stehen kommen.“

će se tako podizati u povodu ugarskog Milenija (1896.) imat će upravo oblik obeliska (Munkacs, Zobor, da se spomenu samo najkarakterističniji).

Arhitektonska raščlamba spomenika – rustika u donjem dijelu, trokuta-sti zabati na prijelazu s postolja na obelisk, glave lavova postavljene u ključne kamenove lukova baldahina, porijeklom su nesumnjivo iz klasicističke odnosno renesansne arhitekture. Spomenik je ukupno visok 16 metara,³⁷ a izrađen je od podsusedskog vapnenca od strane tada najuglednijeg zagrebačkog klesara, zaposlenog na brojnim projektima i Bolléa i drugih arhitekata, Ignjata Franza.³⁸

Na sarkofag ispod baldahina postavljeni su natpisi u čast junaka i raznih odreda vojske koji su se borili kod Novog Slankamena. Na ploči sarkofaga na istočnoj strani postavljen je natpis „Zur Erinnerung an den unter Feldmarschall Markgrafen Ludwig Wilchelm von Baden-Baden vom kaiserlichen Heere am 19. August 1691. erforchtenen glorreichen Sieg bei Slankamen über das vom Grossvezier Mustapha Köprili Pascha befehligte türkische Heer. Erichtet 1892.“³⁹ („Na spomen slavne pobjede kod Slankamena, što ju je 19. kolovoza 1691. izvojevala carska vojska pod feldmaršalom markgrofom Ljudevitom Vilimom Baden-Badenskim nad tuskom vojskom, kojoj je zapoviedao veliki vezir Mustafa Kuprili paša. Podignut 1892.“)⁴⁰

Na zapadnoj su strani navedeni svi odredi vojske koji su sudjelovali u bici. Prema onodobnom novinskom izvještaju natpis glasi: „Ovdje se borahu: Carske pješačke pukovnije: Amenzaga (br. 25.), Archinto (br. 35.), Baden-Baden (br. 23.), Beckh (br. 59), Bielke Chizzola (br. 8), Daun Houchin (br. 56.), Kautnitz Nigrelli (br. 27.), Oettingen Baldern (br. 47.), Pálffy (br. 45.), Souches (br. 50.), Starhemberg Guido (br. 13.), Starhemberg Rüdiger (br. 54.), Vaudemont. C. Kirasirske pukovnije: Bassompierre. Caprara (dragun. puk. br. 6.), Darmstadt. Doria (dragun. puk. br. 9.), Dünewald (drag. puk. br. 7.), Hoffkirchen (drag. puk. br. 4.), Hohenzollern, Pfalz-Neuburg. St. Croix (drag. puk. br. 8). C. dragunske pukovnije: Castelli. Herbeville. Holstein, Rabutin (drag. puk. br. 10.), Saurau. Styrum. Batthyanievi husari. Racka milica pješačka i konjanička. Brandenburška pješadija: Barfus, Dohna, Dönhoff, Garda, Grenadier, Hayden, Huet. – Kirasiri: Bayreuth. Schönig. – Draguni: Brandt, Bayern. Pješadija: Zacco. Topništvo: 90 poljskih topova. – Carska dunavska flotilja.“⁴¹

³⁷ *** „Boj kod Slankamena“, *Dom i svijet*, 19 (29. 9. 1892.), 300-302. Prema drugim izvorima visok je 19 metara: S. „Ratni spomenik kod Slankamena“, *Narodne novine*, 174 (1. 8. 1892.), 2.

³⁸ S. „Ratni spomenik kod Slankamena“, *Narodne novine*, 174 (1. 8. 1892.), 2.; *** „Boj kod Slankamena“, *Dom i svijet*, 19 (29. 9. 1892.), 301.

³⁹ S. „Ratni spomenik kod Slankamena“, *Narodne novine*, 174 (1. 8. 1892.), 2.

⁴⁰ *** „Spomenik na bojnopolju kod Slankamena“, *Narodne novine*, 72 (29. 3. 1892.), 3.

⁴¹ Postoje razne verzije popisa odreda koji su sudjelovali u bici. U ovom je tekstu preuzeta verzija iz: *** „Spomenik na bojnopolju kod Slankamena“, *Narodne novine*, 72 (29. 3. 1892.), 3.

Na samom sarkofagu uklesana su pak imena zapovjednika. Na sjevernoj strani stoji: „Zapoviedali su na desnom krilu i kod corps de bataille: F. Z. M. grof de Souches, Starhemberg, Barfuss, Brandt, Holstein, Sauvan, Aremberg, Börner.“ Na južnoj pak strani stoji popis zapovjednika lijevoga krila: „Dünewald, Styrum, Corbell, Castell, Zandt, Hofkirchen, Hasslinger.“⁴²

Osim svih nabrojanih imena na kraće strane sarkofaga postavljeni su i stihovi koje je u čast poginulih u bici napisao pjesnik Jovan Jovanović Zmaj. Na jednoj strani stoje stihovi na latinici⁴³

„U spomen i slavu
poginulih
Junaka i vitezova
U bitci
Kod Slankamena
19. kolovoza 1691.
Kosti su vam rasejane
O divni junaci!
Al' još dalje šire se
Slave vaše zraci

Na nasuprotnoj su strani pak stihovi na ćirilici:

„U spomen i slavu
poginulih
Junaka i vitezova
U bitci
Kod Slankamena
19. avgusta 1691.
I hvala i slava
Junacima vrlim
Padom – uzdignutim,
Smrću – neumrlim.

Početkom 20. stoljeća, samo deset godina nakon podizanja, spomenik je morao biti temeljito popravljen. Naime, vojne su vlasti u ljeto 1902. dojavile Predsjedništvu Hrvatske zemaljske vlade u Zagrebu kako se spomenik nalazi u zapuštenom i trošnom stanju, a okolina oko njega je zarasla. Mjedena ploča na sjevernoj strani sarkofaga je bila otkinuta, dok je ona na južnoj strani oštećena.

⁴² *** „Boj kod Slankamena“, *Dom i svijet*, 19 (29. 9. 1892.), 301-302.

⁴³ *** „Na uspomenu bitke kod Slankamena“, *Narodne novine*, 172 (29. 7. 1892.), 3.

Gornji uglovi mramornog dijela sarkofaga bili su pak odbiti, dok je željezna ograda kojom je bio ograđen središnji prostor „kapelice“ bila oštećena. I u ono su vrijeme imali izgleda problema s grafitima budući da je spomenik na više mjesta bio „uprljan, zamazan i izšaran, a osim toga su na istom mjestimice urezana razna imena“.⁴⁴ Spomenik je popravljen kroz nekoliko dana. Oštećeni dijelovi naručeni su u Zagrebu, pronađene su ukradene ploče i ograda kod pojedinaca u Novom Slankamenu, a postavljen je posebni čuvar spomenika te je paralelno odlučeno da će se oko njega urediti mali park.⁴⁵ I danas stoji i, sudeći prema fotografijama, nalazi se u dosta dobrom stanju.

Spomenik u čast pobjede nadvojvode Eugena Savojskog u bici protiv Turaka 1716., Vezirac kod Petrovaradina, 1902.

Posljednji spomenik o kojemu će se govoriti u ovom tekstu podignut je deset godina nakon Eckhelovog slankamenskog. Radi se o spomen-križu postavljenom nedaleko kapele Majke Božje Snježne na brežuljku Vezirac kod Petrovaradina gdje je 1716. nadvojvoda Eugen Savojski pobijedio osmansku vojsku. Prema onodobnom novinstvu Austrijanci su bili gotovo dvostruko slabiji od Osmanlija (80.000 naspram 150.000 ljudi).⁴⁶ Suvremeniji izvori govore o nešto drukčijem odnosu snaga. Osmanlije su, na čelu s Ali-pašom, raspolagale s 40.000 janjičara i 30.000 spahija, dok je austrijska vojska brojala 64 bataljuna i 187 eskadrona (nije specificirano o kojem se broju ljudstva radilo).⁴⁷ Ali paša je neuspješno nastojao osvojiti petrovaradinsku utvrdu u kojoj se nalazila austrijska vojska. Poraz na Vezircu označio je konačni pad turske vladavine nad dijelom jugoistočnog Srijema, koji je nakon mira u Srijemskim Karlovcima 1699. i dalje ostao pod upravom Carigrada.

Ideja o podizanju spomenika nastala je 1901.⁴⁸ u krugovima časničkog zbora petrovaradinske pješačke pukovnije br. 70. Slično kao što je bio slučaj sa spomenikom kod Novog Slankamena pristupilo se skupljanju novca po Srijemu te ostatku Monarhije. Crkveni dostojanstvenici te samostani iz svih dijelova Austro-ugarske, politički dužnosnici i plemstvo Hrvatske i Slavonije, vojne pukovnije koje su sudjelovale u samoj bici, brojni građani Novog

⁴⁴ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 620., svezak 6 – 14, 1902., br. 3246-1902., PZV Srijemskoj županiji, Zagreb, 10. 7. 1902.

⁴⁵ HDA, Fond br. 78., PZV, Kutija br. 620., svezak 6 – 14, 1902., br. 3246-1902., Poglavarstvo općine Novi Slankamen Kotarskoj oblasti, br. 2135, Novi Slankamen, 5. 8. 1902.; Srijemska županija PZV-u, br. 177331-1902., Vukovar, 20. 8. 1902.

⁴⁶ *** „Spomenik na uspomenu bitke kod Petrovaradina“, *Narodne novine*, 167 (22. 7. 1902.), 3.

⁴⁷ Dimitrije Trifunović, „Petrovaradin“, u: *Enciklopedija Jugoslavije*, 6, Zagreb, 1965., 484-485.

⁴⁸ *** „Feierliche Enthüllung des Prinz-Eugen-Kreuzes auf dem Schlachtfelde von Peterwardein 1716.“, *Die Drau*, 85(5189) (22. 7. 1902.), 4.

Sada, stanovnici Kotara Petrovaradin uključili su se u akciju, darovali sredstva, tako da se u godinu dana uspjele u cijelosti realizirati projekt.⁴⁹

Na čelu odbora za podizanje spomenika nalazio se zapovjednik petrovaradinske pješačke pukovnije br. 70. Adolf Strobl,⁵⁰ kojemu je stoga i pripala čast voditi svečanost njegove posvete 5. kolovoza 1902., na Snježnu Gospu i obljetnicu petrovaradinske bitke. Spomenik je posvetio titularni zenopoljski biskup i tadašnji upravitelj Đakovačke biskupije Anđelko Voršak u prisustvu oko 25.000 ljudi.⁵¹

Spomenik se u tisku redovito naziva križem Eugena Savojskog, što odgovara njegovom oblikovnom rješenju. Radi se naime, o križu na visokom postolju kružnog tlocrta visokom sveukupno 6,5 metara. Sam križ isklesan je od bijelog mramora iz Laasa. Stoji na polumjesecu čime se simbolizira pobjeda kršćanstva nad islamom. Postament je izveden od sivog istarskog mramora. Na njemu su uklesana dva natpisa, jedan koji govori o događaju koji se komemorira, a drugi, koji se usredotočuje na samo povijest podizanje spomenika.⁵²

Prvi natpis glasi:

AD MEMORIAM
INSIGNIS VICTORIAE DUCE EUGENIO
PRINCIPE AB EXERCITU CAESAREO
EX TURCIS PARTAE
DIE V. AUGUSTI ANNO p. X. t m. n.
MDCXVI

Drugi natpis, koji govori o samom podizanju spomenika, glasi:

LEGIO PETERVARADIENSIS COLLATA LIBERALISSIME STIPE AB
EPISCOPIIS ET MONASTERIIS AUSTRIAE ET HUNGARIAE, AB
HOMINIBUS NOBILISSIMIS HUNGARIAE, CROATIAE ET
SLAVONIAE AB IIS CAES. ET REG. EXERCITUS PARTIBUS, QUAE
REPETUNTUR A MILITIBUS, QUI PUGNAE PETERVARADIENSI
INTERFUERUNT, HOC MONUMENTUM POSUIT. DIE V. AUGUSTI A.
D. MCMII.

⁴⁹ *** „Spomenik na uspomenu bitke kod Petrovaradina“, *Narodne novine*, 167 (22. 7. 1902.), 3.

⁵⁰ *** „Feierliche Enthüllung des Prinz-Eugen-Kreuzes auf dem Schlachtfelde von Peterwardein 1716.“, *Die Drau*, 85(5189) (22. 7. 1902.), 4.

⁵¹ *** „Otkriće ratnog spomenika u Petrovaradinu“, *Narodne novine*, 181 (7. 8. 1902.), 3; *** „Enthüllung des Prinz-Eugen-Kreuzes in Peterwardein“, *Agrarer Zeitung*, 181 (7. 8. 1902.), 4.

⁵² *** „Das Prinz Eugen-Kreuz bei Peterwardein“, *Die Drau*, 92 (5196) (7. 8. 1902.), 4.; *** „Spomenik na uspomenu bitke kod Petrovaradina“, *Narodne novine*, 167 (22. 7. 1902.), 3.; *** „Das Prinz Eugen-Kreuz bei Peterwardein“, *Agrarer Zeitung*, 168 (23. 7. 1902.), 4.

Teško je reći zašto je spomenik na Vezircu do te mjere jednostavniji i dimenzijama skromniji u komparaciji sa slankamenskim. Činjenica da nije podignut u godini kada se obilježavala obljetnica bitke nesumnjivo nije pridonijela boljem skupljanju novca, a osim toga, u podizanju slankamenskog spomenika aktivno se uključila i badenska dinastija, te je bilo lakše skupiti veću količinu sredstava.

Projekt za spomenik povjeren je jednom od najuglednijih hrvatskih arhitekata toga razdoblja Hermanu Bolléu, što ne treba čuditi budući da su ga u Petrovaradinu već dobro poznavali, jer je on projektirao temeljitu restauraciju/nadogradnju kapele Majke Božje Snježne nedaleko koje se spomenik i nalazi. Bollé je, nadalje, u tom vremenu često navraćao u Srijem budući da je vodio restauraciju manastira Grgetega na Fruškoj Gori, te pravoslavne crkve svetog Duha u Rumi.⁵³ Osim toga ovaj je arhitekt i inače bio angažiran na podizanju javnih spomenika, što najjasnije pokazuje činjenica da je samo nekoliko dana nakon posvete križa Eugena Savojskog boravio u Donjem Miholjcu vezano uz podizanje spomenika Franji Josipu I.⁵⁴

Po Bolléovim projektima podignuta je i oграда oko spomenika.⁵⁵ Sve radove i na mramornom dijelu spomenika, i na dijelovima izvedenim od kovanog željeza, izvela je zagrebačka Obrtna škola.⁵⁶

Križ Eugena Savojskog Bollé oblikovno vrlo jednostavno rješava. Na pravokutnoj bazi stoji kružno postolje na kojemu su uklesani citirani natpisi. Gornji dio postolja ukrašen je neorenesansno/neoklasicističkom raščlambom s glifovima u središnjem dijelu. Donji je dio križa na sve četiri strane dekoriran stilizirani florealnim motivima, a u središte gdje se križaju dva kraka križa postavljene su na dvije glavne strane jednostavne rozete. I od Bolléa projektirana spomenuta oграда od kovanog željeza oko spomenika prilično je jednostavna i zanimljiva je samo po motivu lista hrasta koji se na njoj pojavljuje. Iako ne predstavlja nezaobilazno djelo hrvatske umjetnosti 19. stoljeća, riječ je o do sada posve nepoznatom radu Bolléa koji jasno pokazuje koliko širok dijapazon djelatnosti je imao ovaj arhitekt. Spomenik je sačuvan i nedavno je, sudeći prema fotografijama, obnovljen.

⁵³ Dragan Damjanović, „Herman Bollé, Josip Bauer i kapela svetih Petra i Pavla na Mirogoju“, *Peristil*, 52 (Zagreb, 2009.), u tisku.

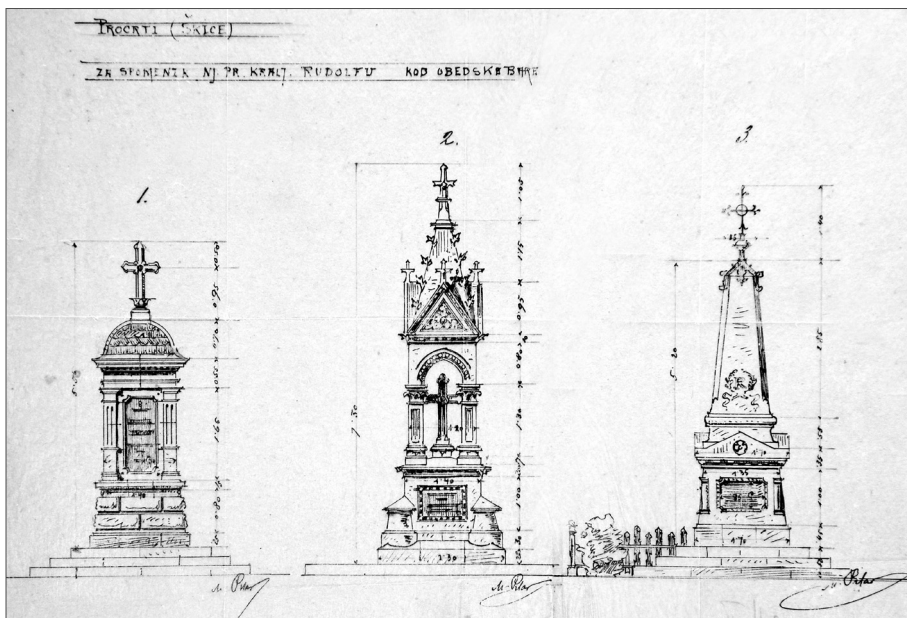
⁵⁴ *** „Baurath Bollé in Belišće“, *Die Drau*, 93 (10. 8. 1902.), 4; Čini se kako Bollé na kraju ipak neće biti angažiran u Donjem Miholjcu. Secesijsko rješenje arhitekture spomenika podignutog na posljednjem desetljeću 19. stoljeća gotovo je sigurno djelo skulptora koji je radio (odnosno trebao raditi) i njegov figurativni dio – Roberta Frangeša Mihanovića. Spomenik je nedavno obnovljen. Više u: Ive Šimat Banov, *Robert Frangeš Mihanović. Prilog povijesti modernoga hrvatskoga kiparstva*, Art studio Azinović, (Zagreb, 2005.), 85, 107, 361.

⁵⁵ *** „Die Enthüllung des Prinz-Eugen-Kreuzes in Peterwardein“, *Agramer Zeitung*, 182 (8. 8. 1902.), 5.

⁵⁶ *** „Das Prinz Eugen-Kreuz bei Peterwardein“, *Die Drau*, 92 (5196) (7. 8. 1902.), 4.

Zaključak

Tri spomenika o kojima je bilo riječ u ovom tekstu, iako su radovi različitih arhitekata i iako su pri njihovoj gradnji primijenjena različita oblikovna rješenja, povezuju dva elementa – djela su arhitekata koji su živjeli i radili u Zagrebu i proizvod su karakterističnog kasnohistoricističkog pristupa arhitekturi proisteklog iz njihovog obrazovanja u institucijama srednjoeuropskog kulturnog područja. Sva tri pripadaju tipu arhitektonskog spomen-obilježja, na kojima nema figuralne plastike. Najveći i najreprezentativniji među njima je spomenik kod Slankamena, no i ostala dva, kod Kupinova i Petrovaradina, iako nisu monumentalnih razmjera, odlikuju se zanimljivošću oblikovnih rješenja.

1. Martin Pilar, projekt za spomenik prestolonasljedniku Rudolfu kod Kupinova, Nadbiskupski arhiv, Zagreb, Zbirka građevnih nacrti, sign. II – 47.

SLANKAMEN-DENKMAL-COMITÉ.

Fest-Programm

für

die Feier des Allerhöchsten Geburtsfestes und die Enthüllung
des Sieges-Denkmal's am Schlachtfelde bei Neu-Slankamen

am 18. August 1892.

9 Uhr Vormittags.

1. Besichtigung des 3. Festungs-Artillerie-Bataillons beim
Denkmal durch den Corps-Commandanten und commandirenden
General.

Von 9 Uhr 5 Min. bis 10 Uhr 30 Min. Vormittags.

2. Feldmesse zur Feier des allerhöchsten Geburtsfestes.
3. Ansprache des Denkmal-Comité-Präses an den Corps Com-
mandanten und commandirenden General.
4. Erwiderung und Enthüllung des Denkmal's.
5. Vorlesung der Denkmal-Urkunde und Aufbewahrung der-
selben im Sarcophag.
6. Einweihung des Denkmal's durch einen röm.-kath. und einen
griech.-orient. Militär-Geistlichen.
7. Uebergabe des Denkmal's durch den Comité-Präses an den
Gemeinde-Vorstand von Neu-Slankamen mittelst Urkunde.
8. Besichtigung des Denkmal's.
9. Defilirung des 3. Festungs-Artillerie-Bataillons.

12 Uhr 30 Min. Mittags.

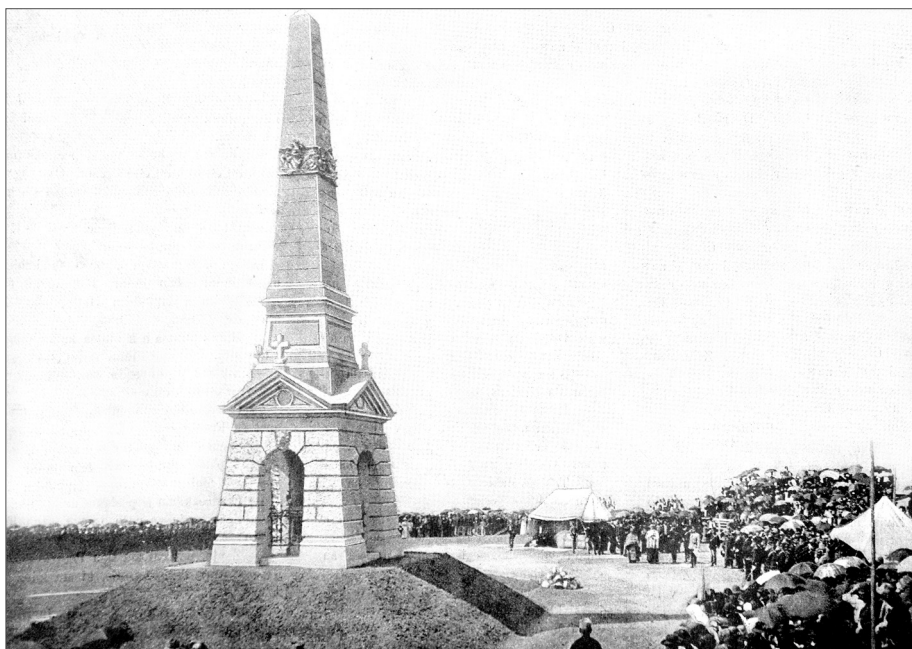
Fest-Diner auf dem Artillerie-Schiessplatze.

Druck von C. Albrecht in Agram.

3. Celestin Medović, *Spomenik prestolonasljedniku Rudolfu kod Kupinova, 1889-90. Projektiran od strane arhitekta Martina Pilara. Die Österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Kroatien u. Slavonien (Siebenter Band der Länder der St.-Stephans Krone), Wien, 1902., str. 585.*

4. *Posveta spomenika kod Novog Slankamena, 18. 8. 1892.*

5. Posveta spomenika kod Novog Slankamena, 18. 8. 1892.

6. Herman Bollé, Spomenik na Vezircu, 1902.

Summary

PUBLIC MONUMENTS BUILT BY ARCHITECTS FROM ZAGREB IN KUPINOVO, NOVI SLANKAMEN, AND VEZIRAC NEAR PETROVARADIN

A number of public monuments were put up all over Europe in the second half of the 19th century, since the need to honor important historical figures and events intensified as national ideologies were spreading. A similar process can be observed in Croatia. True, public monuments of large dimensions were relatively scarce in Croatian historicism, primarily because there was little money to finance such endeavors. A monument that would be bigger and more representative than Jelačić's monument in Zagreb, chronologically standing at the very beginning of historicist monument sculpting in our country (it was erected 1864-1865), is almost impossible to find in the period preceding World War I.

Public monuments from historicism can be classified into three principal categories: monuments dominated by sculpture (usually a single sculpture, but sometimes also a group of sculptures); monuments combining elements of sculpture and architecture; and architectural monuments. We find purely architectural monuments the most interesting category in this context, since all three monuments designed and built by architects from Zagreb in the eastern regions of Srijem belong to it. The monuments in question are interesting products of late historicism. Two of the monuments have been preserved until this day (the one in Slankamen and the one in Petrovaradin) and are counted among rare public monuments from this period in both Croatian and Serbian architecture that have been preserved. Two of the monuments have been built by Croatian students of the Viennese architect Friedrich Schmidt: the monument in Kupinovo was built by Martin Pilar (1889) and the monument in Vezirac (1902) by Herman Bollé, one of the most important Croatian architects from the end of the 19th and the beginning of the 20th century. The third and the most representative monument, located in Novi Slankamen and overlooking the Danube (1892), was built by Hektor Eckhel, a professor at Zagreb's School of Crafts and one of Bollé's long-standing colleagues, which means it basically originated from the same context.

The monument in Kupinovo, designed in Neo-Renaissance style, was erected to honor the late Prince Rudolf, heir to the throne, in the year of his suicide, commemorating his visit to Obedska bara, where he had come on a hunting trip in 1885. The monument in Novi Slankamen was erected to honor the great victory of the Austrian army over the Ottoman Turks in 1691. Duke Wilhelm of Baden-Baden, whose ancestor Ludwig had led the Austrian army in this battle, was the principal sponsor of this monument. The monument, designed in Neo-Renaissance style, was erected in 1892 and is shaped as an obelisk resting on four columns with a sarcophagus in between them, bearing inscriptions commemorating the events from 1691.

The monument in Vezirac was erected in 1902 to honor the victory of the Austrian army (under the command of Eugene of Savoy) over the Ottoman Turks in 1716. It is called Eugene of Savoy's Cross due to its distinctive shape.

All three monuments were built by masters from Zagreb, mainly from the School of Crafts.

(Sažetak prevela: Ana Levak Sabolović)

Key words: Martin Pilar, Hektor von Eckhel, Hermann Bollé, historicism, monument.